

ทุนส่งเสริม
การผลิตตำรา

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก

History of Eastern Architecture

ปรัชญาและศาสนา

ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน ปรัชญาอิสลาม ปรัชญาพุทธ

อินเดีย

พม่า

ชวา

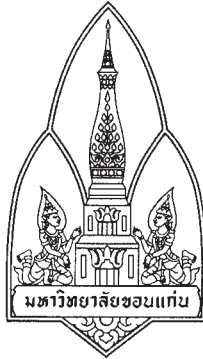
ลังกา

เขมร

จาม

เบญจวรรณ ทัศนลีลพร

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมตะวันออก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เบญจวรรณ ทิศนทีลพร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ได้รับทุนสนับสนุนการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ลำดับที่ 183

จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. 2564

ISBN 978-616-438-583-2

เบญจวรรณ ทศนลีพร.

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก / เบญจวรรณ ทศนลีพร. – พิมพ์ครั้งที่ 1. -- ขอนแก่น : คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2564.

367 หน้า : ภาพประกอบ

1. สถาปัตยกรรมตะวันออก -- ประวัติ. 2. สถาปัตยกรรมอินเดีย. 3. สถาปัตยกรรมลังกา. 4. สถาปัตยกรรม
ชวา. 5. สถาปัตยกรรมพม่า. 6. สถาปัตยกรรมเขมร. 7. สถาปัตยกรรมจาม. (1) มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. (2) ชื่อเรื่อง.

NA1460 บ788

ISBN 978-616-438-583-2

พิมพ์ครั้งที่ 1

จำนวน 100 เล่ม

จัดทำโดย ศูนย์นวัตกรรมการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยขอนแก่น

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น พ.ศ. 2564

ราคา 580 บาท

สงวนลิขสิทธิ์ โดยมหาวิทยาลัยขอนแก่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2564

คำนำ

ตำรา “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก” เล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ในรายวิชา AR 011 204 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก (History of Eastern Architecture) ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อให้นักศึกษาเข้าใจการเกิดขึ้นและพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมภาคส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ โดยเน้นที่ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาและศาสนาของอินเดียเป็นหลัก ทั้งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ เจื่อนไขทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม เทคนิควิทยาการของแต่ละสมัย รวมถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบต่างๆ ตลอดจนจิตพิสัยเฉพาะทางสถาปัตยกรรม ทั้งนี้มุ่งหวังที่จะให้นักศึกษาสามารถวิพากษ์และเปรียบเทียบข้อแตกต่างของสถาปัตยกรรมแต่ละแบบ ทั้งทางรูปแบบ แนวคิด กับเจื่อนไขของการเกิดและการพัฒนา อันจะนำไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานออกแบบสถาปัตยกรรมที่เหมาะสมต่อไป

อนึ่งผู้เรียบเรียงขอขอบคุณ แหล่งอ้างอิงการค้นคว้าภายในเนื้อหาแต่ละเรื่อง ที่นำมารวบรวมและเรียบเรียงขึ้นโดยสังเขป รวมถึงภาพประกอบทั้งหมดซึ่งมาจากแหล่งข้อมูลหลายแห่ง (ดังแสดงในที่มาภาพประกอบ) เพื่อให้นักศึกษาสามารถนำไปใช้ทบทวนเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาส่วนหนึ่งของรายวิชาเพิ่มเติม และเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการต่อยอดองค์ความรู้ในเชิงลึกต่อไป และหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไม่มากนักน้อย อย่างไรก็ตาม ด้วยตระหนักว่ายังมีข้อบกพร่องอีกหลายประการ ที่ยังไม่สามารถครอบคลุมหัวข้อทั้งหมดที่มีการเรียนการสอนในรายวิชาได้ และอาจมีประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องในมิติอื่นๆ ที่ยังนำเสนอไม่ครบถ้วน ซึ่งหากมีข้อผิดพลาดประการใดผู้เรียบเรียงขอน้อมรับคำแนะนำเพิ่มเติม เพื่อใช้ในการปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

เบญจวรรณ ทศนลีพร

ผู้เรียบเรียง

กุมภาพันธ์ 2564

รายละเอียดของรายวิชา AR 011 204 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก (History of Eastern Architecture)

AR 011204 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก (History of Eastern Architecture) 3(3-0-6)

ภาคการศึกษา ต้น

คำอธิบายรายวิชา

การศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมตะวันออก ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงช่วงก่อนสมัยใหม่ โดยศึกษาในเงื่อนไขของประวัติศาสตร์ตามเนื้อหาสาระและประเพณีการแสวงหาคุณค่าและความหมายแห่งความสัมฤทธิ์ผลของการสร้างสรรค์ในงานสถาปัตยกรรมตามเกณฑ์กำหนดในกรอบโครงของ “การออกแบบ หรือกระบวนการออกแบบ” และ “กระบวนการทางการช่าง” เป็นสำคัญ

Brief history and development of art and design, as well as architecture, from the Pre-Historic period to Pre-Modern period, within the context of Eastern civilization

วัตถุประสงค์ของรายวิชา

เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ ความเข้าใจประวัติศาสตร์อารยธรรมตะวันออก เกี่ยวกับปรัชญา แนวความคิด ตลอดจนเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย ที่มีผลต่อการพัฒนาการตั้งถิ่นฐาน การสร้างสรรค์รูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรม และเทคนิควิทยาการ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงช่วงก่อนสมัยใหม่ สามารถประเมิน วิพากษ์และเปรียบเทียบถึงการก่อรูปทางวัฒนธรรมการสร้างสรรค์แต่ละยุคแต่ละสมัย ในพื้นที่อารยธรรมต่างๆ ภายใต้อิทธิพลแวดล้อมที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกันได้ อันจะนำไปใช้ในการสร้างสรรค์งานออกแบบสถาปัตยกรรมต่อไปได้

เนื้อหาของรายวิชา

ประกอบด้วย พื้นฐานอารยธรรมตะวันออก สถาปัตยกรรมอินเดีย สถาปัตยกรรมลังกา สถาปัตยกรรมพม่า สถาปัตยกรรมเขมร สถาปัตยกรรมจาม สถาปัตยกรรมชวา สถาปัตยกรรมลาว สถาปัตยกรรมจีน สถาปัตยกรรมญี่ปุ่น สถาปัตยกรรมในโลกอิสลาม

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
รายละเอียดของรายวิชา AR 011 204 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก	ข
สารบัญ	ค
สารบัญภาพ	ช
บทที่ 1 ปรัชญาและศาสนา	1
1.1 มนุษย์กับความเชื่อทางปรัชญา	1
1.2 ปรัชญา	3
1.3 ปรัชญาอินเดีย: ฐานความเชื่อของชาวชมพูทวีป	3
1.4 ศาสนา	4
1.5 ปรัชญาและศาสนา	5
บทที่ 2 ปรัชญาอินเดีย: ฐานความเชื่อของโลกตะวันออก	9
2.1 ปรัชญาพระเวท	10
2.2 ปรัชญาอุปนิษัท	12
2.3 ศาสนาในอินเดีย	13
2.3.1 ศาสนาฮินดู	14
2.3.2 ศาสนาพุทธ	15
2.3.3 ศาสนาอิสลาม	17
2.4 ปรัชญาอินเดีย: ฐานความเชื่อของโลกตะวันออก	18
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมอินเดีย	21
3.1 ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์	21
3.2 ประวัติศาสตร์อินเดีย (โดยสังเขป)	22
3.3 อิทธิพลของศิลปจากภายนอก	27
3.4 รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมอินเดีย	29
3.4.1 สถาปัตยกรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์และแรกเริ่มประวัติศาสตร์	31
3.4.2 สถาปัตยกรรมสมัยต้นประวัติศาสตร์หรือสมัยโบราณ	33
(ราวพุทธศตวรรษที่ 1-5)	

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.4.3 สถาปัตยกรรมอินเดียสมัยที่ 2 คือ คันทารราช มณูรา และอมราวตี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-8)	46
3.4.4 สถาปัตยกรรมอินเดียสมัยที่ 3 คือ	60
- สมัยคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 9-10)	61
- สมัยหลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 11-13)	77
- สมัยปาละเสนา (พุทธศตวรรษที่ 14-18) ในแคว้นเบงกอล	80
3.4.5 สถาปัตยกรรมอินเดียสมัยที่ 4 หลัง พ.ศ. 1550	88
3.5 บทสรุปวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมอินเดีย	92
 บทที่ 4 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมลังกา	 103
4.1 ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์	103
4.2 ประวัติศาสตร์ลังกา (โดยสังเขป)	105
4.2.1 สมัยอนูราธปุระ (พุทธศตวรรษที่ 2-16)	105
4.2.2 สมัยโปตนารูวะ (พุทธศตวรรษที่ 17-21)	109
4.3 อิทธิพลของศิลปะจากภายนอก	110
4.4 รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมลังกา	112
4.4.1 เจดีย์	113
4.4.2 วิหาร	125
4.4.3 สถาปัตยกรรมแบบพิเศษ	131
4.4.4 องค์ประกอบสถาปัตยกรรมบางประการ	134
4.5 บทสรุปวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมลังกา	137
 บทที่ 5 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมชวา	 147
5.1 ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์	147
5.2 ประวัติศาสตร์ชวา (โดยสังเขป)	148
5.3 อิทธิพลของศิลปะจากภายนอก	151
5.4 รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมชวา	153

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5.4.1 ชวาภาคกลาง	156
5.4.2 ชวาภาคตะวันออก	156
5.4.3 ศิลปสมัยอิสลามตอนต้น	156
5.5 บทสรุปวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมชวา	184
บทที่ 6 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพม่า	189
6.1 ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์	189
6.2 ประวัติศาสตร์พม่า (โดยสังเขป)	192
6.3 อิทธิพลของศิลปะจากภายนอก	196
6.4 รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมพม่า	197
6.4.1 กลุ่มเจดีย์ที่ตั้งบนฐาน ซ้อนกันเป็นชั้น	197
6.4.2 กลุ่มวิหารที่มีเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานอาคารที่มีทางเข้าสู่ภายใน	209
6.5 บทสรุปวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมพม่า	223
บทที่ 7 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเขมร	231
7.1 ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์	231
7.2 ประวัติศาสตร์เขมร (โดยสังเขป)	233
7.3 อิทธิพลของศิลปะจากภายนอก	237
7.4 รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมเขมร	237
7.4.1 สมัยก่อนเมืองพระนคร (สมัยพนมดา-สมัยกำพงพระ)	241
7.4.2 สมัยเมืองพระนคร (สมัยกูเลน-สมัยบายน)	256
7.5 บทสรุปวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมพม่า	278
บทที่ 8 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมจาม	285
8.1 ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์	285
8.2 ประวัติศาสตร์จาม (โดยสังเขป)	286
8.3 อิทธิพลของศิลปะจากภายนอก	289
8.4 รูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมจาม	291

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
8.4.1 สมัยโบราณ (พุทธศตวรรษที่ 13-14)	293
8.4.2 สมัยเมืองอินทระ (พุทธศตวรรษที่ 15-กลางพุทธศตวรรษที่ 16)	296
8.4.3 สมัยเมืองวิชัย (พ.ศ. 1540-2014)	305
8.4.4 สมัยหลัง (หลัง พ.ศ. 2014)	309
8.5 บทสรุปวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมจาม	314
บทที่ 9 บทสรุปการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก	321
ที่มาภาพประกอบ	343

สารบัญภาพ

	หน้า
บทที่ 3 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมอินเดีย	
ภาพที่ 3.1 การวางผังเมือง	32
ภาพที่ 3.2 การก่อสร้างองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองด้วยอิฐดิบและอิฐเผาไฟ	32
ภาพที่ 3.3 ด้านหน้าถ้ำโลมัสถาซี	37
ภาพที่ 3.4 ด้านหน้าถ้ำพาซา	38
ภาพที่ 3.5 ด้านหน้าถ้ำนาสิกที่ 18	39
ภาพที่ 3.6 ด้านหน้าถ้ำอชันตาที่ 9	40
ภาพที่ 3.7 ภายในถ้ำอชันตาที่ 9	40
ภาพที่ 3.8 ด้านหน้าถ้ำวิหารนาสิกที่ 19	41
ภาพที่ 3.9 ภายนอกถ้ำวิหารพาซาที่ 19	42
ภาพที่ 3.10 ภายในถ้ำวิหารพาซาที่ 19	42
ภาพที่ 3.11 ภายในถ้ำวิหารอชันตาที่ 12	43
ภาพที่ 3.12 สถูปอัฐิที่เมืองปิปรหะ	45
ภาพที่ 3.13 สถูปสาณจี	46
ภาพที่ 3.14 ถ้ำการ์ลี	49
ภาพที่ 3.15 ภายในถ้ำวิหารนาสิกที่ 3	50
ภาพที่ 3.16 ภายในถ้ำวิหารนาสิกที่ 10	50
ภาพที่ 3.17 วัดเมืองตักท-บาฮาย	52
ภาพที่ 3.18 เนินดินเมืองลอร์ยัน	53
ภาพที่ 3.19 ภาพสลักสถูป	54
ภาพที่ 3.20 สัญลักษณ์ที่ปรากฏในงานผังสถูป	59
ภาพที่ 3.21 ภายในถ้ำเอลโลราที่ 10	63
ภาพที่ 3.22 ถ้ำอชันตาที่ 1	64
ภาพที่ 3.23 ด้านหน้าถ้ำอชันตาที่ 6	65
ภาพที่ 3.24 ภายในถ้ำอชันตาที่ 6	65
ภาพที่ 3.25 ภาพสันนิษฐานสถูปมิริปุรชาส	67
ภาพที่ 3.26 สถูปมิริปุรชาส	67
ภาพที่ 3.27 ธรรมเมกสถูป	67

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 3.28	สถูปปรีณิพพาน เมืองกุสินารา	68
ภาพที่ 3.29	สถูปที่นาลันทา	69
ภาพที่ 3.30	วิหารหมายเลข 17	71
ภาพที่ 3.31	ศาสนสถานลาธัน	72
ภาพที่ 3.32	ศาสนสถานภีธรรโกน	73
ภาพที่ 3.33	เทวสถานเทวคฤหะ	74
ภาพที่ 3.34	เทวสถานเดอร์กา	75
ภาพที่ 3.35	เทวาลัยลักษมาณะ เมืองสิริปุระ	78
ภาพที่ 3.36	ภายในถ้ำวิหารเอลโลว์ที่ 5	79
ภาพที่ 3.37	ภายในถ้ำวิหารเอลโลว์ที่ 12	79
ภาพที่ 3.38	สถูปปาละยุคต้น	81
ภาพที่ 3.39	สถูปปาละยุคปลาย	81
ภาพที่ 3.40	เทวาลัยลิงคราช	82
ภาพที่ 3.41	เทวาลัยกัณฐาริยะมหาเทพ	83
ภาพที่ 3.42	โสมนาถปุระ	83
ภาพที่ 3.43	เทวาลัยที่ติรุวันนามไล	84
ภาพที่ 3.44	เทวาลัยวิไจนกอร์	84
ภาพที่ 3.45	เทวาลัยเตลิคมณเทียร	85
ภาพที่ 3.46	มหาวิหารตันซอร์	85
ภาพที่ 3.47	เทวาลัยริมฝั่งทะเล	85
ภาพที่ 3.48	เทวาลัยกัณฐปุริมภ์	85
ภาพที่ 3.49	ดรอภาติ รณะ	86
ภาพที่ 3.50	อรชุน รณะ	86
ภาพที่ 3.51	ภีมะ รณะ	87
ภาพที่ 3.52	ธรรมราชา รณะ	87
ภาพที่ 3.53	นากุลลา สหเทวะ รณะ	87
ภาพที่ 3.54	หอคอยกุดัมมินาร์	90
ภาพที่ 3.55	ขมาตกณะ มัสยิด	90

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3.56	ที่ฝังศพเซอร์ซาร์ท
ภาพที่ 3.57	ที่ฝังศพพระเจ้าอักษบาร์
ภาพที่ 3.58	ทัชมาฮาล
ภาพลายเส้นที่ 3.1	แปลน ถ้ำสุทามะ
ภาพลายเส้นที่ 3.2	ภาพ 3 มิติของถ้ำสุทามะ
ภาพลายเส้นที่ 3.3	แปลน ถ้ำโลมัสถาชี
ภาพลายเส้นที่ 3.4	แปลน และรูปตัดถ้ำพาซา
ภาพลายเส้นที่ 3.5	แปลน และรูปตัด ถ้ำนาสิก
ภาพลายเส้นที่ 3.6	แปลน และรูปตัด ถ้ำอชันตาที่ 9
ภาพลายเส้นที่ 3.7	แปลน ถ้ำวิหารนาสิกที่ 19
ภาพลายเส้นที่ 3.8	แปลน และรูปตัดถ้ำวิหารพาซาที่ 19
ภาพลายเส้นที่ 3.9	แปลน ถ้ำวิหารอชันตาที่ 12
ภาพลายเส้นที่ 3.10	ผังสามัญ
ภาพลายเส้นที่ 3.11	แปลน และรูปด้าน สถูปสามัญ
ภาพลายเส้นที่ 3.12	พื้นที่ว่างภายในรูปวงโค้งเกือกม้า
ภาพลายเส้นที่ 3.13	แปลน ถ้ำวิหารนาสิกที่ 3
ภาพลายเส้นที่ 3.14	แปลน ถ้ำวิหารนาสิกที่ 10
ภาพลายเส้นที่ 3.15	วัดเมืองคัทท์-บาฮาย
ภาพลายเส้นที่ 3.16	ภาพสลักสถูปไตรณะสมัยอมราวดี
ภาพลายเส้นที่ 3.17	สถูปจำลองและลวดลายประดับ ศิลปะสมัยอมราวดี
ภาพลายเส้นที่ 3.18	ผังสถูปเมืองนาคราชุณโกณฑะ
ภาพลายเส้นที่ 3.19	แปลนถ้ำเอลโลราที่ 10
ภาพลายเส้นที่ 3.20	แปลนถ้ำอชันตาที่ 1
ภาพลายเส้นที่ 3.21	แปลนชั้นบน และชั้นล่าง ถ้ำอชันตาที่ 6
ภาพลายเส้นที่ 3.22	สถูปมิมรปุรชาส
ภาพลายเส้นที่ 3.23	ภาพจำลองธรรมเมกสถูป
ภาพลายเส้นที่ 3.24	สถูปที่นาลันทา
ภาพลายเส้นที่ 3.25	แปลนวิหารหมายเลข 17 ที่สามัญ

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.26 แพลนและรูปตัดศาสนสถานลารขัน เมืองไอโหเพ	72
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.27 แพลน ศาสนสถานภีธรรโกน	73
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.28 รูปด้าน ศาสนสถานภีธรรโกน	73
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.29 แพลน เทวสถานเทวคฤหะ	74
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.30 ภาพ 3 มิติของเทวสถานเทวคฤหะ	74
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.31 เทวสถานเตอร์กา	75
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.32 แพลน ถ้ำวิหารเอลโลร่าที่ 5	79
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.33 แพลน ถ้ำวิหารเอลโลร่าที่ 12 ชั้นที่ 1 (ล่าง) ชั้นที่ 2 (บน)	79
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.34 แพลนและรูปตัด เทวาลัยลิงคราช	82
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.35 แพลนและรูปตัดเทวาลัยกัณธาริยะมหาเทพ	83
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.36 แพลน โสมนาถปุระ	83
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.37 แพลนเทวาลัยวิไจนกอร์	84
ภาพถ่ายเส้นที่ 3.38 แพลน รณะ แบบต่างๆ	86
แผนที่ 3.1 แผนที่อินเดียโบราณแสดงแหล่งประวัติศาสตร์สำคัญ	22
แผนที่ 3.2 แผนที่ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และแหล่งทรัพยากรของอินเดีย 244 ปี ก่อน พ.ศ.	22
แผนที่ 3.3 แสดงที่ตั้งเมืองหะรืปา และโมเอนโจดาโร	32
แผนที่ 3.4 เปรียบเทียบผังเมืองหะรืปา และโมเอนโจดาโร	32
แผนที่ 3.5 ส่วนหนึ่งของผังเมืองปิปรหะ	45
ตารางที่ 3.1 การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมอินเดีย 4 สมัย	30
แผนภาพที่ 3.1 แสดงสถาปัตยกรรมอินเดียประเภทต่างๆ ในแต่ละยุคสมัย	91
บทที่ 4 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมลังกา	
ภาพที่ 4.1 เจดีย์อุปาราม	115
ภาพที่ 4.2 เจดีย์อัมบาสตละ	116
ภาพที่ 4.3 เจดีย์รุวันเวลี	117
ภาพที่ 4.4 เจดีย์ลังการาม	118
ภาพที่ 4.5 เจดีย์อภัยคีรี	118

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 4.6	เจดีย์เชตะวัน	119
ภาพที่ 4.7	เจดีย์กิริ เวหระ	121
ภาพที่ 4.8	เจดีย์รันโกตะ เวหระ	122
ภาพที่ 4.9	เจดีย์วภูทาคะ	124
ภาพที่ 4.10	รูปจำลองเจดีย์วภูทาคะ	124
ภาพที่ 4.11	เจดีย์อัมบาสตะ	124
ภาพที่ 4.12	เจดีย์กิริกานดิวิหาระ	124
ภาพที่ 4.13	วิหารอาตะทาเค	126
ภาพที่ 4.14	วิหารลังกาติลก	127
ภาพที่ 4.15	วิหารอุปัราวม	128
ภาพที่ 4.16	วิหารติวังกะ	128
ภาพที่ 4.17	วิหารฮาตะทาเค	129
ภาพที่ 4.18	อาคารด้านหน้า วิหารฮาตะทาเค	129
ภาพที่ 4.19	วิหารพระนอน	130
ภาพที่ 4.20	วิหารพระนั่ง	131
ภาพที่ 4.21	วิหารพระยืน	131
ภาพที่ 4.22	โลหะปราสาท	132
ภาพที่ 4.23	แปลน และรูปด้านสัตตมหาปราสาท	133
ภาพที่ 4.24	สัตตมหาปราสาท	134
ภาพที่ 4.25	อัมจรรยศิลา และแผ่นหินทวารบาล	137
ภาพที่ 4.26	อัมจรรยศิลา	137
ภาพที่ 4.27	แผ่นหินทวารบาล	137
ภาพที่ 4.28	แผ่นหินทวารบาล	137
ภาพลายเส้นที่ 4.1	แปลนและรูปด้านเจดีย์อุปัราวม	115
ภาพลายเส้นที่ 4.2	แปลนเจดีย์รุวันเวลิ	117
ภาพลายเส้นที่ 4.3	แปลน เจดีย์อภัยคีรี	118
ภาพลายเส้นที่ 4.4	แปลน เจดีย์เชตะวัน	119
ภาพลายเส้นที่ 4.5	แปลน และรูปด้านเจดีย์กิริ เวหระ	121

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.6	122
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.7	124
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.8	126
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.9	127
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.10	127
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.11	128
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.12	129
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.13	130
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.14	131
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.15	131
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.16	132
ภาพถ่ายเส้นที่ 4.17	133
แผนที่ 4.1	104
แผนที่ 4.2	104
ตารางที่ 4.1	105
แผนภาพที่ 4.1	143
บทที่ 5 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมชาว	
ภาพที่ 5.1	158
ภาพที่ 5.2	158
ภาพที่ 5.3	159
ภาพที่ 5.4	160
ภาพที่ 5.5	161
ภาพที่ 5.6	162
ภาพที่ 5.7	163
ภาพที่ 5.8	164
ภาพที่ 5.9	166
ภาพที่ 5.10	166

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 5.11	สิ่งทวารบาลศิลา	166
ภาพที่ 5.12	ประตูประจำทิศ	166
ภาพที่ 5.13	ท่อน้ำสลักรูปมกรมีคนแคระแบก	166
ภาพที่ 5.14	ภาพสลักที่ชั้นฐาน	166
ภาพที่ 5.15	พระพุทธรูปปางสัมผัสนิธิ	167
ภาพที่ 5.16	พระพุทธรูปปางประทานพร	167
ภาพที่ 5.17	พระพุทธรูปปางสมาธิ	167
ภาพที่ 5.18	พระพุทธรูปปางอภัย	167
ภาพที่ 5.19	พระไวยโรจนะ	168
ภาพที่ 5.20	ฐานชั้นล่างเทวาลัยหลังกลาง	171
ภาพที่ 5.21	เทวาลัยหลังกลางของจันทิโลโรงจกรัง	172
ภาพที่ 5.22	เทวาลัยหลังหนึ่งของจันทิโลโรงจกรัง	172
ภาพที่ 5.23	ประตูทางเข้าสระน้ำเบลาคัน	173
ภาพที่ 5.24	สระน้ำเบลาคัน	173
ภาพที่ 5.25	จันทิกิตาล	174
ภาพที่ 5.26	หน้ากาลด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้	174
ภาพที่ 5.27	จันทิจาโก	175
ภาพที่ 5.28	จันทิสิงหาสำหรับ	176
ภาพที่ 5.29	หน้ากาล	176
ภาพที่ 5.30	รากษสทวารบาล	176
ภาพที่ 5.31	จันทิปะนะตะรัน	177
ภาพที่ 5.32	จันทิปะนะตะรันหลังกลาง	178
ภาพที่ 5.33	เทวาลัย	178
ภาพที่ 5.34	เทวาลัยนาค	178
ภาพที่ 5.35	จันทิชาเวนตาร์	179
ภาพที่ 5.36	จันทิสุมเบราวัน	179
ภาพที่ 5.37	เจดีย์มาลีโค	180
ภาพที่ 5.38	ปุระเยคองคา	181

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 5.39	หอคอยที่กุคัส
ภาพที่ 5.40	ประตู E ศาสนสถานเซนต์จอร์จ
ภาพที่ 5.41	สุสานเดมบาซัต
ภาพลายเส้นที่ 5.1	เจดีย์ดินดิบขนาดเล็ก
ภาพลายเส้นที่ 5.2	เจดีย์ที่มีองค์ระฆังเป็นรูปทรงหม้อน้ำ
ภาพลายเส้นที่ 5.3	ภาพสลักบนศิลาในทุ่งนาที่เบดูลู
ภาพลายเส้นที่ 5.4	เจดีย์ที่มีองค์ระฆังเป็นรูปทรงระฆังคว่ำ
ภาพลายเส้นที่ 5.5	ภาพสลักเจดีย์
ภาพลายเส้นที่ 5.6	ภาพสลักเจดีย์
ภาพลายเส้นที่ 5.7	ภาพสลักเจดีย์
ภาพลายเส้นที่ 5.8	ภาพสลักเจดีย์
ภาพลายเส้นที่ 5.9	ผังพื้นและรูปด้านจันทิอรซุน
ภาพลายเส้นที่ 5.10	ผังพื้นจันทิภิมะ
ภาพลายเส้นที่ 5.11	ผังพื้นจันทิเมนดุต
ภาพลายเส้นที่ 5.12	ผังพื้นจันทิกะละสัน
ภาพลายเส้นที่ 5.13	ผังพื้นจันทิเชวู
ภาพลายเส้นที่ 5.14	ผังพื้นจันทิสำหรับ
ภาพลายเส้นที่ 5.15	ผังพื้นจันทิเพลาสัน
ภาพลายเส้นที่ 5.16	ผังพื้นและรูปตัดบุโรพุทโธ
ภาพลายเส้นที่ 5.17	กามธาตุ รูปธาตุ และอรุธาตุของบุโรพุทโธ
ภาพลายเส้นที่ 5.18	ฐานชั้นที่ 1
ภาพลายเส้นที่ 5.19	ระเบียบชั้นที่ 2
ภาพลายเส้นที่ 5.20	รูปตัดชั้นฐานและภาพแกะสลักต่างๆ
ภาพลายเส้นที่ 5.21	ผังพื้นจันทิโลโรจงกรัง
ภาพลายเส้นที่ 5.22	ผังพื้นจันทิกิตาล
ภาพลายเส้นที่ 5.23	ผังพื้นจันทิจาโก
ภาพลายเส้นที่ 5.24	ผังพื้นจันทิสิงหาสำหรับ
ภาพลายเส้นที่ 5.25	ผังพื้นจันทิปะนะตะรัน

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.26 ผังพื้นจันทิชาเวนตาร์	179
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.27 ผังพื้นจันทิสุมเบราวณ	179
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.28 ตำแหน่งเจดีย์มาลีไคในผังบริเวณจันทิมวารตาทุส	180
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.29 ผังพื้นสุสานที่กุตุส	182
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.30 รูปด้านหอคอยที่กุตุส	182
ภาพถ่ายเส้นที่ 5.31 ผังพื้นศาสนสถานเซนต์จอร์จ	183
แผนที่ 5.1 แผนที่ชวา	148
แผนที่ 5.2 ความแตกต่างของชาติพันธุ์ในวัฒนธรรมชวา	151
แผนที่ 5.3 ชวาภาคกลาง 1860-1960	157
แผนที่ 5.4 ชวาภาคตะวันออก	172
แผนที่ 5.5 แผนที่ศาสนสถานเตมบาซัต	183
ตารางที่ 5.1 การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมชวา	152
แผนภาพที่ 5.1 แสดงสถาปัตยกรรมชวาประเภทต่างๆ ในแต่ละยุคสมัย	185
บทที่ 6 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพม่า	
ภาพที่ 6.1 เจดีย์โบโบคยี	198
ภาพที่ 6.2 เจดีย์ปายะคยี	198
ภาพที่ 6.3 เจดีย์บุพยา	199
ภาพที่ 6.4 เจดีย์คากยะเวนาวง	199
ภาพที่ 6.5 เจดีย์พอดอมู	200
ภาพที่ 6.6 เจดีย์เซนเยทนิมมะ	201
ภาพที่ 6.7 เจดีย์มยินิกบา	202
ภาพที่ 6.8 เจดีย์กบินมวงติ	202
ภาพที่ 6.9 เจดีย์ชเวสันตอ	203
ภาพที่ 6.10 เจดีย์ชเวสิกอง	204
ภาพที่ 6.11 เจดีย์มิงคาละเซติ	205
ภาพที่ 6.12 เจดีย์ธรรมยาสิทธิธา	205
ภาพที่ 6.13 เจดีย์สัพพา	206
ภาพที่ 6.14 เจดีย์เปปิงกยวง	207

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 6.15	เจดีย์ชเวดากอง	208
ภาพที่ 6.16	เจดีย์ชเวมอดอ	208
ภาพที่ 6.17	เจดีย์ชเวชายัน	208
ภาพที่ 6.18	เจดีย์ปาโตตอคยี	209
ภาพที่ 6.19	เจดีย์สุเล	209
ภาพที่ 6.20	วิหารเบเบ	210
ภาพที่ 6.21	วิหารเลมเยถนา	210
ภาพที่ 6.22	วิหารปาโตรธรรมยะ	211
ภาพที่ 6.23	วิหารอพยพณะ	212
ภาพที่ 6.24	วิหารนันทปยา	213
ภาพที่ 6.25	วิหารนากายน	213
ภาพที่ 6.26	ด้านหน้าของวิหารอานันทะ	215
ภาพที่ 6.27	วิหารอานันทะ	215
ภาพที่ 6.28	วิหารชเวกูคยี	216
ภาพที่ 6.29	วิหารถัดบิณหุ	217
ภาพที่ 6.30	วิหารสุลามณี	217
ภาพที่ 6.31	วิหารกอดอพลิน	218
ภาพที่ 6.32	ภายในวิหารหติโลมินโล	219
ภาพที่ 6.33	วิหารหติโลมินโล	219
ภาพที่ 6.34	วิหารคยอกตอคยี	219
ภาพที่ 6.35	วิหารนันทะมันยะ	220
ภาพที่ 6.36	เจดีย์สินพยุเม	220
ภาพที่ 6.37	วิหารถ้ำจอกหญ ูมิน	222
ภาพที่ 6.38	วิหารมหาโพธิ์	223
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.1	ผังเจดีย์คากยะเวนาวาง	199
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.2	ผังเจดีย์พอดอมู	200
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.3	ผังเจดีย์เซนเยทนยิมะ	201
ภาพถ่ายเส้นที่ 6.4	เจดีย์มยินกบา	202

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 6.5 ผังเจดีย์ขเวสันตอ	203
ภาพลายเส้นที่ 6.6 แปลนและรูปตัด เจดีย์ขเวสิกอง	204
ภาพลายเส้นที่ 6.7 รูปด้านเจดีย์มิ่งคาละเซติ	205
ภาพลายเส้นที่ 6.8 ผังเจดีย์ธรรมยาสิทธิ	205
ภาพลายเส้นที่ 6.9 ผังเจดีย์สัพพา	206
ภาพลายเส้นที่ 6.10 รูปด้านเจดีย์ขเวตากอง	208
ภาพลายเส้นที่ 6.11 แปลนวิหารปาโตธรรมะ	211
ภาพลายเส้นที่ 6.12 ผังวิหารนันทยา	213
ภาพลายเส้นที่ 6.13 ผังวิหารนากายน	213
ภาพลายเส้นที่ 6.14 แปลนและรูปตัดของวิหารอนันตะ	214
ภาพลายเส้นที่ 6.15 รูปด้านของวิหารอนันตะ	215
ภาพลายเส้นที่ 6.16 ผังวิหารขเวคูย	216
ภาพลายเส้นที่ 6.17 แปลน และรูปตัดของวิหารถัดบินหญ	217
ภาพลายเส้นที่ 6.18 วิหารสุลามณี	217
ภาพลายเส้นที่ 6.19 แปลนวิหารกอดอลิน	218
ภาพลายเส้นที่ 6.20 ผังวิหารหติโลมินโล	218
ภาพลายเส้นที่ 6.21 ผังวิหารคยอกตอคย	219
ภาพลายเส้นที่ 6.22 ผังวิหารถ้ำจอกหญ อุมิน	222
ภาพลายเส้นที่ 6.23 รูปตัดและรูปด้านวิหารมหาโพธิ์	223
แผนที่ 6.1 แผนที่อาณาจักรพม่าพุกาม	191
แผนที่ 6.2 ที่ตั้งศูนย์กลางอาณาจักรพม่าพุกาม	191
ตารางที่ 6.1 การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพม่า	195
แผนภาพที่ 6.1 แสดงสถาปัตยกรรมพม่าประเภทต่างๆ	226
บทที่ 7 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเขมร	
ภาพที่ 7.1 ปราสาทบันทายไพรโนโกร หลังกลาง (ซ้าย) หลังใต้ (ขวา)	243
ภาพที่ 7.2 ปราสาททกโรการ์	244
ภาพที่ 7.3 อาศรมมหาฤาษี	245

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 7.4	มณฑปหินทราย	246
ภาพที่ 7.5	ห้องบูชา (Cella)	247
ภาพที่ 7.6	ปราสาทกลุ่มใต้หลังที่ 1	249
ภาพที่ 7.7	ปราสาทบายัง	250
ภาพที่ 7.8	ปราสาทเพรียะนิกบอส	250
ภาพที่ 7.9	ซากปรักหักพังของปราสาทสวายเพรียม	251
ภาพที่ 7.10	ซากปรักหักพังของปราสาทไพรกเมง	252
ภาพที่ 7.11	ซากปรักหักพังของปราสาทไพรกเมง	252
ภาพที่ 7.12	ปราสาทพนมบาเส็ด	252
ภาพที่ 7.13	ปราสาทอันเดต	253
ภาพที่ 7.14	ปราสาทตำไรกราบ	254
ภาพที่ 7.15	ปราสาทพระโค แลวงหน้า	258
ภาพที่ 7.16	ปราสาทพระโค แลวงหลัง	258
ภาพที่ 7.17	ปราสาทบากอง	260
ภาพที่ 7.18	กลุ่มปราสาทพนมบาเค็ง	262
ภาพที่ 7.19	ปราสาทหลังกลาง	262
ภาพที่ 7.20	ปราสาทหลังเล็กบนฐาน	262
ภาพที่ 7.21	ปราสาทแม่บุญตะวันออก	263
ภาพที่ 7.22	ปราสาทแปรรูป	264
ภาพที่ 7.23	ปราสาทตาแก้ว	265
ภาพที่ 7.24	ปราสาทพิมานอากาศ	266
ภาพที่ 7.25	ปราสาทบาปวน	268
ภาพที่ 7.26	ทางเข้าด้านหน้า	270
ภาพที่ 7.27	จากสะพานนาคราชสู่โคปุระชั้นนอก	270
ภาพที่ 7.28	ระเบียงคดชั้นนอกของกลุ่มปราสาท	270
ภาพที่ 7.29	หอสมุด	270
ภาพที่ 7.30	ภายในระเบียงคดชั้นนอกและกลาง	270
ภาพที่ 7.31	บรรณาลัย	270

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 7.32	ภายในระเบียงคดชั้นในและชั้นกลาง
ภาพที่ 7.33	ปราสาทประจํามุมของระเบียงคดชั้นใน
ภาพที่ 7.34	ปราสาทประธาน
ภาพที่ 7.35	ปราสาทบายน ด้านนอกระเบียงคดชั้นนอก
ภาพที่ 7.36	กลุ่มปราสาทประธาน
ภาพที่ 7.37	ระเบียงคดชั้นใน
ภาพที่ 7.38	ภายในระเบียงคด
ภาพที่ 7.39	โคปุระ
ภาพที่ 7.40	ทางเดินด้านหลังกลุ่มปราสาท
ภาพที่ 7.41	ปราสาทหลังหนึ่ง
ภาพที่ 7.42	ปราสาทหลังหนึ่ง
ภาพที่ 7.43	ด้านหน้าปราสาทพระขรรค์
ภาพที่ 7.44	โคปุระ
ภาพที่ 7.45	สถูปบนฐานศิวลึงค์ภายในระเบียงคด
ภาพที่ 7.46	ปราสาทนาคพัน
ภาพลายเส้นที่ 7.1	ปราสาทเพริຍะเทียตทอก
ภาพลายเส้นที่ 7.2	รูปด้าน, รูปตัด และแปลนอาศรมมหาธาตุ
ภาพลายเส้นที่ 7.3	ผังมณฑปหินทราย
ภาพลายเส้นที่ 7.4	ผังพื้นที่ห้องบูชา N17
ภาพลายเส้นที่ 7.5	ผังและรูปตัดปราสาทกลุ่มใต้ หลังที่ 1
ภาพลายเส้นที่ 7.6	ปราสาทบายัง
ภาพลายเส้นที่ 7.7	ปราสาทเพริຍะนีกบอส
ภาพลายเส้นที่ 7.8	ผังบริเวณปราสาทพนมบาเส็ด
ภาพลายเส้นที่ 7.9	รูปด้านปราสาทอันเดต
ภาพลายเส้นที่ 7.10	ผังพื้นที่ปราสาทตำไกรราบ
ภาพลายเส้นที่ 7.11	ปราสาทพระโค
ภาพลายเส้นที่ 7.12	ปราสาทบากอง
ภาพลายเส้นที่ 7.13	ปราสาทพนมบาเค็ง

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.14 ปราสาทแม่บุญตะวันออก	263
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.15 ผังพื้นปราสาทแปรรูป	264
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.16 ปราสาทตาแก้ว	265
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.17 ปราสาทพิมานอากาศ	266
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.18 ปราสาทบาปวน	268
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.19 ปราสาทนครวัด	269
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.20 ปราสาทบายน	273
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.21 ปราสาทตาพรหม	275
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.22 ปราสาทพระขรรค์	277
ภาพถ่ายเส้นที่ 7.23 ปราสาทนาคพัน	278
แผนที่ 7.1 แสดงอาณาจักรเขมร (นครเจนละ)	233
แผนที่ 7.2 แสดงอาณาจักรเขมร c.900 CE	239
แผนที่ 7.3 แสดงตำแหน่งปราสาทต่างๆ ของอาณาจักรเขมรสมัยเมืองพระนคร	239
แผนที่ 7.4 กลุ่มปราสาทที่เมืองสมโบร์ไพรกุก	246
ตารางที่ 7.1 การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเขมรทั้ง 4 ยุคสมัย	236
แผนภาพที่ 7.1 แสดงสถาปัตยกรรมเขมรประเภทต่างๆ	282
บทที่ 8 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมจาม	
ภาพที่ 8.1 ภาพสลักยูทธรนาวิกกับกองทัพจามที่ปราสาทนครธม	287
ภาพที่ 8.2 ปราสาท F1 ฮั่วลาย	295
ภาพที่ 8.3 ปราสาทหลังเหนือของปราสาทฮั่วลาย	295
ภาพที่ 8.4 ปราสาทควงมี	297
ภาพที่ 8.5 ปราสาทดงเดื่อง	298
ภาพที่ 8.6 ปราสาทดงเดื่อง (ปัจจุบัน)	298
ภาพที่ 8.7 ปราสาทมิเชิน B	300
ภาพที่ 8.8 ปราสาทมิเชิน C	300
ภาพที่ 8.9 ปราสาทมิเชิน A1	301
ภาพที่ 8.10 วิหารหน้าปราสาทมิเชิน D	302

สารบัญภาพ (ต่อ)

		หน้า
ภาพที่ 8.11	ปราสาทมิเชิน E4	303
ภาพที่ 8.12	ปราสาทมิเชิน E5	303
ภาพที่ 8.13	ปราสาทมิเชิน E6	303
ภาพที่ 8.14	ปราสาทมิเชิน E7	303
ภาพที่ 8.15	ฐานหินซึ่งอาจใช้ประดิษฐานศิวลึงค์ประธาน พบที่ปราสาทมิเชิน E	303
ภาพที่ 8.16	ปราสาทเชียงดง	304
ภาพที่ 8.17	ปราสาทเงิน	305
ภาพที่ 8.18	ปราสาททองแดง	306
ภาพที่ 8.19	ปราสาททุเหียน	306
ภาพที่ 8.20	ปราสาทโปกหลวงการาย	307
ภาพที่ 8.21	ปราสาทสูงถาน	308
ภาพที่ 8.22	ปราสาทโพโรเม	309
ภาพที่ 8.23	กลุ่มปราสาทโพนาการ์	310
ภาพที่ 8.24	ปราสาทบางอัน	311
ภาพที่ 8.25	ตัวอย่างประติมากรรมแบบมิเชิน	312
ภาพที่ 8.26	ตัวอย่างประติมากรรมแบบมิเชิน	312
ภาพที่ 8.27	ตัวอย่างประติมากรรมแบบมิเชิน	312
ภาพที่ 8.28	ตัวอย่างประติมากรรมแบบมิเชิน	312
ภาพที่ 8.29	ตัวอย่างประติมากรรมแบบมิเชิน	312
ภาพที่ 8.30	ตัวอย่างประติมากรรมแบบมิเชิน	312
ภาพที่ 8.31	ตัวอย่างประติมากรรมแบบตราเกียว	313
ภาพที่ 8.32	ตัวอย่างประติมากรรมแบบตราเกียว	313
ภาพที่ 8.33	ตัวอย่างประติมากรรมแบบตราเกียว	313
ภาพที่ 8.34	ตัวอย่างประติมากรรมแบบตราเกียว	313
ภาพที่ 8.35	ตัวอย่างประติมากรรมแบบปัญดิญ ที่ถ้ำปาม	314
ภาพที่ 8.36	ตัวอย่างประติมากรรมแบบปัญดิญ ที่ถ้ำปาม	314
ภาพที่ 8.37	ตัวอย่างประติมากรรมแบบปัญดิญ ที่ถ้ำปาม	314
ภาพลายเส้นที่ 8.1	ผังอาคารต่างๆ ของจาม	292

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 8.2	แปลน และรูปด้านปราสาท F1 ฮั่วลาย
ภาพลายเส้นที่ 8.3	แปลน และรูปด้านปราสาทควงมี
ภาพลายเส้นที่ 8.4	รูปด้านปราสาทดงเดื่อง
ภาพลายเส้นที่ 8.5	แปลนปราสาทดงเดื่อง
ภาพลายเส้นที่ 8.6	ผังตำแหน่งปราสาทหลังต่างๆ ในกลุ่มปราสาทมิเซิน
ภาพลายเส้นที่ 8.7	ผังปราสาทหลังต่างๆ
ภาพลายเส้นที่ 8.8	แปลน และรูปด้านปราสาทมิเซิน A1
ภาพลายเส้นที่ 8.9	ผังวิหารหน้าปราสาทมิเซิน D
ภาพลายเส้นที่ 8.10	แปลนปราสาทมิเซิน E
ภาพลายเส้นที่ 8.11	แปลน และรูปด้านปราสาทเชียงดง
ภาพลายเส้นที่ 8.12	ปราสาทเงิน
ภาพลายเส้นที่ 8.13	แปลนปราสาทโปกหลวงการาย
ภาพลายเส้นที่ 8.14	รูปด้านปราสาทโปกหลวงการาย
ภาพลายเส้นที่ 8.15	แปลน และรูปด้านปราสาทโพนาการ์
แผนที่ 8.1	อาณาจักรจามปา
แผนที่ 8.2	ตำแหน่งที่ตั้งปราสาทต่างๆ
ตารางที่ 8.1	การแบ่งยุคสมัยของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมจามทั้ง 4 ยุคสมัย
แผนภาพที่ 8.1	แสดงสถาปัตยกรรมจามประเภทต่างๆ ในแต่ละสมัย
 บทที่ 9 บทสรุปการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันออก	
ตารางที่ 9.1	เปรียบเทียบช่วงเวลาการเกิดศิลปะและสถาปัตยกรรม ของแต่ละอาณาจักรตามประวัติศาสตร์ศิลปะ
แผนที่ 9.1	อินเดีย ลังกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
แผนภาพที่ 9.1	แสดงตัวอย่างสถาปัตยกรรมอินเดีย ลังกา ขวา พม่า เขมร และจาม ที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

บทที่ 1

ปรัชญาและศาสนา

มนุษย์แต่ละคน แต่ละเชื้อชาติ มีโลกทัศน์ในการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน ด้วยมีพื้นฐานความรู้และอยู่ภายใต้ความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อจักรวาล โลก สังคม และตนเองแตกต่างกัน ความเชื่อของมนุษย์ส่วนหนึ่งได้ผ่านกระบวนการทางสังคมมาอย่างต่อเนื่องและได้ถูกจัดไว้อย่างมีระบบ คือ ปรัชญาและศาสนา ซึ่งปรัชญาจะสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยเหตุผล ศาสนาสอนให้มนุษย์เชื่อด้วยศรัทธา ส่วนวิทยาศาสตร์สอนมนุษย์ให้เชื่อด้วยประสาทสัมผัส ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงมักใช้ศรัทธาเป็นเป้าหมาย ความรู้เป็นเครื่องนำทาง และความเชื่อเป็นเครื่องตัดสินใจกระทำ โดยเฉพาะความเชื่อในทางศาสนาที่มนุษย์ส่วนใหญ่เปิดใจรับรู้ทั้งความคิด ความเชื่อ ความศรัทธา นำมาสู่การดำเนินชีวิตตามแต่ละวิถีปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งสอดคล้องและแตกต่างกัน

1.1 มนุษย์กับความเชื่อทางปรัชญา

ความเชื่อ

ความเชื่อ เป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ที่ตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น อันเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมที่มนุษย์จะแสวงหา ความรู้ ความเชื่อ จากประสบการณ์ต่างๆ ผ่านทางประสาทสัมผัส โดยทั่วไปจะมีความเชื่ออยู่ 3 แบบ คือ

- ความเชื่อแบบศรัทธาปสาทะ (Faith) ได้แก่ ความเชื่อความศรัทธาในศาสนา พระเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อแบบนี้ถือว่าเป็นสภาพของจิตที่ไม่ต้องใช้เหตุผล ด้วยบางครั้งไม่สามารถหาเหตุผลมาอ้างอิงได้
- ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่จริงหรือเป็นอยู่จริง (Belief) โดยอาศัยพยานหลักฐานและข้อมูลสนับสนุน เป็นความเชื่อที่อาศัยเหตุผล แต่เป็นเหตุผลที่ยังแฝงอยู่กับอารมณ์

- ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้ (Knowledge) เป็นความเชื่อโดยอาศัยการมีพยานหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัส ความเชื่อแบบนี้ได้แก่ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ฐานความเชื่อ

โลกทัศน์ของชาวตะวันตก มีปรัชญากรีกเป็นฐานของความเชื่อที่เริ่มจากพื้นฐานทางสสารนิยม ในยุคแรก พัฒนาเป็นจิตนิยมในยุคกลางและกลายมาเป็นปรัชญาทางศาสนาเทวนิยมในยุคหลัง อันเป็นที่มาของศาสนาคริสต์ ส่วนฐานความเชื่อของชาวตะวันออก มีปรัชญาอินเดียที่เกิดขึ้นบนแผ่นดินชมพูทวีปเป็นพื้นฐาน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปรัชญาแบบจิตนิยม อันเป็นที่มาของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู ศาสนาเชน ศาสนาซิกข์ และศาสนาพุทธ เป็นปรัชญาที่สะท้อนสังคม วัฒนธรรม คุณธรรม ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวชมพูทวีปที่สืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ในปรัชญากรีกสอนให้มนุษย์เชื่อตามหลักเหตุผลนิยม (Rationalism) และประสบการณ์นิยม (Empiricism) สอนให้มนุษย์เชื่อมั่นที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกและต่อสู้กับปัญหาในโลก ปรัชญากรีกจึงมีวิวัฒนาการกลายมาเป็นทั้งปรัชญาทางศาสนาและปรัชญาทางวิทยาศาสตร์ในเวลาต่อมา ส่วนปรัชญาอินเดียที่สอนให้มนุษย์เชื่อโดยอาศัยศรัทธา กับเชื่อว่าชะตาชีวิตของมนุษย์ขึ้นอยู่กับพระเจ้า และพรหมลิขิต สอนให้มนุษย์หาทางหลุดพ้นจากโลกนี้ เพื่อแสวงหาโลกหน้าที่เชื่อว่าจะมีสถานะที่ดีกว่าหากประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามแนวทางที่พระเจ้าต้องการหรือพึงพอใจ ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาอินเดียจึงเป็นรากฐานรองรับความเชื่อทางด้านศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว

ดังนั้น แนวคิดที่เป็นพื้นฐานของปรัชญาหลักของชาวตะวันออกอย่างปรัชญาอินเดีย หากพิจารณาในภาพรวมจะมีความเป็นมาเช่นเดียวกับปรัชญากรีกของชาวตะวันตก ได้แก่ ความต้องการแสวงหาคำตอบในเรื่องของโลก จักรวาล และการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ ความหลุดพ้น แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่า ปรัชญาอินเดียมุ่งเน้นสอนจริยธรรมให้กับประชาชนโดยอาศัยความเชื่อความศรัทธาทางเทววิทยาเป็นตัวนำ ขณะที่ปรัชญากรีกจะแสวงหาคำตอบเพื่อส่งเสริมสนับสนุนศาสตร์อื่นๆ เช่น วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง

นอกจากปรัชญาอินเดียแล้ว ปรัชญาตะวันออกยังมีแหล่งกำเนิดที่มาจากปรัชญาของจีนด้วย ซึ่งอิทธิพลของแนวคิดทางปรัชญาทั้งสองได้แผ่ขยายเข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก่อให้เกิดแบบแผนทางการเมืองการปกครอง ความคิด ตลอดจนความเชื่อ อันส่งผลต่อแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในภูมิภาคนี้ ทั้งโดยการถ่ายทอดทางตรงและทางอ้อม

1.2 ปรัชญา

ปรัชญา คือ แนวความคิดที่ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อที่ได้จากการใช้เหตุผล เพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ในการแสวงหาโลกทัศน์ โดยปรัชญาจะเกิดจากการแสวงหาความรู้ ความเชื่อ อย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นคำถามที่เกี่ยวกับโลกและความคิดของมนุษย์ โลกกับประสาทสัมผัส หรือโลกกับความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อศาสนาและศิลปะ สิ่งเหล่านี้จัดอยู่ในเรื่องทฤษฎีความรู้ ในทางปรัชญา ซึ่งโดยพื้นฐานจะมีลักษณะ 3 ประการ คือ

- ปรัชญามีลักษณะเชิงวิพากษ์ เปิดโอกาสให้ทุกคนที่สนใจใฝ่หาความรู้ใช้เหตุผลในการวิพากษ์วิจารณ์ความถูกต้องได้เสมอ
- ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์
- ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์ หรือจุดยืนให้กับชีวิตของมนุษย์แต่ละคน

ปรัชญาจึงเป็นทั้งการแสวงหาความรู้ (Seeking wisdom) และเป็นองค์ความรู้ (Wisdom sought) ความรู้เชิงปรัชญาจึงอาจเริ่มขึ้นจากความรู้ความเชื่อในระดับส่วนตัว หรือความรู้เฉพาะ (Private wisdom) มีลักษณะเป็นความรู้แบบปลายเปิดที่สามารถนำเอาเหตุผลอื่นที่ดีกว่ามาโต้แย้งได้เสมอ ยกเว้นปรัชญาทางศาสนาเท่านั้นที่มนุษย์ไม่ต้องการเหตุผลนอกจากศรัทธาเพียงอย่างเดียว ด้วยปรัชญาทางศาสนาถือว่าเป็นความรู้แจ้งที่ปราศจากความเคลือบแคลงสงสัย ขณะที่ปรัชญาทั่วไปเป็นความรู้ที่ยังต้องการพิสูจน์กันต่อไป อย่างไรก็ตาม ปรัชญาทางศาสนาเคยถูกท้าทายพิสูจน์มาแล้วเช่นกัน

1.3 ปรัชญาอินเดีย: ฐานความเชื่อของชาวชมพูทวีป

พื้นฐานของปรัชญาอินเดีย มาจากแนวความเชื่อของชาวอินโดอารยันที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์อันเป็นที่มาของศาสนาพราหมณ์และฮินดูที่ชนชาติอินโดอารยันถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ได้รับมาจากพระเป็นเจ้า ที่เรียกว่า ศรuti คัมภีร์พระเวทนับว่าเป็นแนวความคิดพื้นฐานที่เกิดขึ้นก่อนปรัชญากรีกหลายพันปี ส่วนที่มาอีกทางหนึ่งของปรัชญาอินเดียเกิดจากอิทธิพลความเชื่อดั้งเดิมของเผ่าดราวิเดียน อันเป็นชนพื้นเมืองเดิมก่อนที่ชาวอารยันจะอพยพลงมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในชมพูทวีป โดยชนเผ่านี้เคารพสักการะในธรรมชาติที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ทุกอย่าง จึงทำให้เกิดมีการบูชาสิ่งสสารสัตว์และต้นไม้ใหญ่ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจในการดลบันดาล จึงเกิดการนำเอาสัตว์ เช่น โค ครุฑ หงส์ มาเป็นพาหนะของเทพเจ้าต่างๆ ซึ่งเมื่อประกอบเข้ากับแนวคิดของปรัชญา

อินเดียในเรื่องความต้องการการหลุดพ้น จากความทุกข์ทั้งปวงของมนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้อันเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิต แนวคิดดังกล่าวเหล่านี้จึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อศาสนาเกือบทุกศาสนาที่มีต้นกำเนิดมาจากปรัชญาอินเดีย ได้แก่

- ความเชื่อในเรื่อง กฎแห่งกรรม มีอิทธิพลต่อปรัชญาในศาสนาฮินดูในเรื่องกฎแห่งกรรม อันเกิดจากพระหัตถ์ของพระเจ้า (พรหมลิขิต) กับกฎแห่งกรรมของสากลจักรวาลหรือกฎแห่งเหตุผลตามหลักธรรมนิยมในศาสนาพุทธ ศาสนาเชน
- ความเชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าตามความเข้าใจของปรัชญาฝ่ายเทวนิยม (เชื่อในความมีอยู่ของพระเป็นเจ้า) มีอิทธิพลต่อแนวคิดในศาสนาฮินดูและศาสนาอิสลาม ที่ถือว่าการเข้าถึงสวรรค์เพื่อไปรวมอยู่กับพระเจ้านั้นเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด ศาสนาฮินดูเชื่อว่าพระเจ้ามีการแปลงร่างหรืออวตารลงมาเกิดเพื่อช่วยเหลือโลกมนุษย์
- ความเชื่อของปรัชญาอินเดียกลุ่มก้าวหน้า (นาสติกะ) ที่ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า และไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท ในกลุ่มปรัชญาสัจนิยม ธรรมชาตินิยม มีอิทธิพลต่อปรัชญาพุทธและปรัชญาเชน

1.4 ศาสนา

ศาสนาเป็นผลิตผลทางความเชื่อของมนุษย์ ที่เกิดจากความศรัทธาอันยิ่งใหญ่ที่มนุษย์ต้องการแสวงหาคำตอบทางจิตวิญญาณ หรืออาจกล่าวได้ว่าความต้องการทางจิตวิญญาณของมนุษย์มีเพียงศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการได้

วิวัฒนาการของศาสนา เริ่มต้นขึ้นมาจากความเกรงกลัวและความอัศจรรย์ใจในธรรมชาติ กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ มนุษย์จึงยึดเอาธรรมชาติเป็นที่พึ่ง ต่อมา มีการยึดเอาวิญญาณบรรพบุรุษ และผู้ยิ่งใหญ่เป็นที่พึ่งพิงทางใจ แต่เมื่อสิ่งเหล่านี้ยังไม่สามารถสนองความต้องการทางจิตวิญญาณได้เพียงพอ มนุษย์จึงสำคัญหมายเอาว่าจะต้องมีสิ่งสูงสุดที่อยู่เหนือประสาทสัมผัส เป็นผู้สร้างผู้ดลบันดาลให้มนุษย์เป็นไปตามที่พระองค์พึงพอใจได้ จึงก่อให้เกิดกฎศีลธรรมอันกลายมาเป็นหลักจริยธรรมที่มนุษย์ยึดถือปฏิบัติ และต่อมาได้พัฒนาเป็นปรัชญาทางศาสนาขึ้น

ในศาสนา ได้แบ่งความเชื่อความศรัทธาของมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

- ศาสนาที่เชื่อว่ามีพระเจ้า ได้แก่ ศาสนาเทวนิยมของชนชาติเซมิติก เช่น ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม กับศาสนาเทวนิยมของชาวอารยัน เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู โดยที่ในกลุ่มศาสนาเทวนิยมนี้ บ้างเชื่อว่าพระเจ้านั้นมีหลายองค์ บ้างเชื่อว่าพระเจ้าผู้ยิ่งใหญ่อยู่เพียงองค์เดียว

ในศาสนาที่เชื่อในความมีอยู่ของพระเจ้าองค์เดียวต่างก็มีชื่อเรียกพระเจ้าที่แตกต่างกัน เช่น พระยะโฮวาห์ ในศาสนายูดาห์และศาสนาคริสต์ พระอัลเลาะห์เจ้าในศาสนาอิสลาม พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ ส่วนในศาสนาพหุเทวนิยม ที่เชื่อว่ามีพระเจ้าหลายองค์ เช่น ศาสนาฮินดู เชื่อว่านอกจากพระพรหมแล้วยังมีพระอิศวร พระนารายณ์ และพระเจ้าองค์อื่นๆ ที่แปลงมาจากการอวตารของพระนารายณ์อีกหลายองค์

- ศาสนาที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้า ได้แก่ ศาสนาอเทวนิยม เช่น ศาสนาเซน ศาสนาพุทธ

1.5 ปรัชญาและศาสนา

จากความเชื่อของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากความต้องการขั้นมูลฐานทั้ง 4 ประการ กับมนุษย์พยายามแสวงหาคำตอบต่อความต้องการทางด้านร่างกายที่สามารถหาคำตอบได้จากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้านความต้องการทางสังคมแสวงหาคำตอบได้จากคุณค่าทางวัตถุหรือทางจริยธรรมที่สังคมนั้นยึดถือ ด้านความต้องการทางปัญญาแสวงหาคำตอบได้จากปรัชญาและวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ส่วนความต้องการทางจิตวิญญาณจะมีเพียงศาสนาเท่านั้นที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ ซึ่งความต้องการขั้นมูลฐานดังกล่าวนี้ ถ้าพิจารณาเฉพาะในขอบเขตของโลกตะวันออกโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ฐานความเชื่อที่เกิดขึ้นจากความต้องการดังกล่าว ได้แก่

- ฐานความเชื่อจากปรัชญาพุทธมหายานของจีนและศาสนาเซนของญี่ปุ่น
- ฐานความเชื่อจากปรัชญาพุทธเถรวาทของไทย ลาว พม่า ชาว
- ฐานความเชื่อจากปรัชญาพระเวทและอุปนิษัทในกลุ่มเทวนิยมของปรัชญาอินเดีย อันเป็นที่มาของศาสนาพราหมณ์และฮินดูที่แพร่หลายในเขมร
- ฐานความเชื่อของศาสนาอิสลามในดินแดนอาหรับของโลกมุสลิม ซึ่งพัฒนามาจากศาสนา ยิว (ยูดาย) อันเป็นต้นกำเนิดของศาสนาคริสต์ด้วย

ทั้งนี้ ความเชื่อและศาสนาต่างๆ เหล่านี้ ได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนแถบนี้ ตั้งแต่ระดับกษัตริย์หรือผู้ปกครองและผู้นำทางศาสนา จนถึงระดับปัจเจกบุคคล โดยปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนทั้งในรูปแบบจารึก งานศิลปกรรม งานจิตรกรรม งานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรม รวมทั้งการวางผังชุมชนและเมืองด้วย

บรรณานุกรม

- ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, บรรณาธิการ. (2543) **มนุษย์กับศาสนา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุพา คลังสุวรรณ. (2547). **ญี่ปุ่นสร้างชาติด้วยความรักและภักดี: ภูมิหลังทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน).
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, มจ. (2547). **ศาสนาพราหมณ์ในอาณาจักรขอม**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน).
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2546). **ฮินดู – พุทธ จุดยืนที่แตกต่าง**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- สุวรรณา สถาอานันท์. (2548). **กระแสธารปรัชญาจีน: ข้อโต้แย้งเรื่องธรรมชาติ อำนาจ และจารีต**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวัฒน์ จันทระจำนง. (2540). **ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา**. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2545). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. (พิมพ์ครั้งที่ 3) กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

แหล่งค้นคว้าเพิ่มเติม

- ศรีคำ บัวโรย. (2556). **ปรัชญาและศาสนา**. Retrieved from <http://oservice.skru.ac.th/ebook-ft/1029/%C8%C3%D5%A4%D3%20%20%BA%D1%C7%E2%C3%C2%20%20%BB%C3%D1%AA%AD%D2%E1%C5%D0%C8%D2%CA%B9%D2.pdf>
- Ani, C.K.C. (2013). **Philosophy and Religion: An Evaluation of Religious philosophy and philosophical religion**. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/250613263_Philosophy_and_Religion_An_Evaluation_of_Religious_philosophy_and_philosophical_religion/link/0deec51ec6961574bc000000/download
- Collingwood, R.G. (2015). **Religion and Philosophy**. Retrieved from <http://mat.msgsu.edu.tr/~dpierce/Philosophy/Collingwood/Religion-and-Philosophy/collingwood-religion-philosophy-2.pdf>
- Davies, Brian. (1993). **An Introduction to the Philosophy of Religion**. Retrieved from https://monoskop.org/images/b/bf/Davies_Brian_An_Introduction_to_the_Philosophy_of_Religion_2nd_edition_1993.pdf

Noor, A.Y.M. and Hussain, E.M. (2014). **Religion and belief towards human development.** Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/291336602_RELIGION_AND_BELIEF_TOWARDS_HUMAN_DEVELOPMENT/link/56a0860008ae4af52549aca9/download

Philosophy of Religion. (2019). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/philosophy-religion/>

Philosophy: Philosophy and Religion. (2020) Retrieved from <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/philosophy-philosophy-and-religion>

บทที่ 2

ปรัชญาอินเดีย: ฐานความเชื่อของโลกตะวันออก

แนวคิดที่เป็นพื้นฐานของปรัชญาอินเดีย มีความต้องการแสวงหาคำตอบในเรื่องจักรวาลและการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นเป้าหมายแห่งความหลุดพ้น ซึ่งมีความเป็นมาเช่นเดียวกันกับปรัชญากรีก แต่ในส่วนรายละเอียดของปรัชญาอินเดียจะมุ่งสอนเรื่องจริยธรรมให้กับประชาชน โดยอาศัยความเชื่อความศรัทธาทงเทววิทยาเป็นหลัก ลักษณะทั่วไปของปรัชญาอินเดีย ได้แก่

- เป็นปรัชญาชีวิต ที่ให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้ถูกต้องสมบูรณ์ มีความสุขตามสภาพที่เป็นอยู่ และมองเห็นความทุกข์เป็นตัวผล ที่จำต้องวิเคราะห์หาสาเหตุในการเกิดทุกข์ เพื่อจะได้ขจัดเหตุอันเสีย แล้วจึงจะบรรลุถึงความสุขอันเป็นเป้าหมายหลักของชีวิต
- เป็นปรัชญาจิตนิยม ที่เชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งมีความแตกต่างกันระหว่างกฎแห่งกรรมอันเกิดจากพระหัตถ์ของพระเจ้า (พรหมลิขิต) ในปรัชญาฮินดูกับกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นกฎแห่งเหตุผลตามหลักธรรมนิยมในศาสนาพุทธหรือในศาสนาเชน
- ส่วนใหญ่เชื่อว่า การปฏิบัติสมาธิวิปัสสนาเป็นการกระทำที่นำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริง โดยในพุทธปรัชญาจะสอนให้มนุษย์ใช้ปัญญาแสวงหาความจริงโดยหลักจิตภาวนา แล้วหาทางระงับหรือขจัดกิเลสตัณหาทั้งหลายเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ ส่วนในปรัชญาฮินดูจะสอนให้เห็นสภาพความเป็นจริง ว่ามีพระพรหมเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดอยู่เพียงพระองค์เดียว เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกและจักรวาล และทรงเป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวง เป็นสิ่งแท้จริงอันดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์

ปรัชญาอินเดีย เกิดจากหลายความเชื่อหลายลัทธิที่มีแนวคิดแตกต่างกัน และคล้ายคลึงกันมากบ้างน้อยบ้าง แบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

- ปรัชญากลุ่มอนุรักษนิยม (อัสติกะ) ที่เชื่อและยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ในคัมภีร์พระเวท ได้แก่ ปรัชญามีเมงสา เวทานตะ สางขยะ โยคะ นยายะ ไวเศซิก และปรัชญาชิกซ์
- ปรัชญากลุ่มก้าวหน้า (นาสติกะ) ที่ไม่เชื่อและไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ในคัมภีร์พระเวท แบ่งออกเป็นปรัชญาจิตนิยมและสัจนิยม ได้แก่ ปรัชญาพุทธ ปรัชญาเซน กับอีกกลุ่มหนึ่ง จัดเป็นปรัชญาวัตถุนิยม ได้แก่ ปรัชญาจารวาก ปรัชญาของปุกุระ กัจจายนะ และปรัชญาของอชิตะ เกสกัมพล

การศึกษาปรัชญาอินเดียทั้ง 2 กลุ่ม หากแบ่งออกเป็นยุคสมัยเช่นเดียวกับการศึกษาปรัชญากรีกที่มีการแบ่งออกเป็นยุคเริ่มต้น ยุครุ่งเรือง และยุคเสื่อมแล้ว การศึกษาปรัชญาอินเดียสามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุค ได้แก่ ยุคพระเวท ยุคพราหมณ์ และยุคฮินดู หรือถ้าแบ่งตามกาลเวลา ได้แก่ ยุคพระเวท (Verdic period) เริ่มประมาณ 2,000–100 ปีก่อนพุทธกาล ส่วนยุคอื่นเริ่มต้นประมาณ 100 ปีก่อนพุทธกาล ต่อมาถึง พ.ศ. 700 ซึ่งตรงกับยุคเริ่มต้นของปรัชญากรีก

ทั้งนี้ หัวข้อนี้จะนำเสนอเฉพาะปรัชญาสำคัญที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อความเชื่อและการนับถือศาสนาของชาวอินเดียและชาวตะวันตก ได้แก่ ปรัชญาพระเวท และปรัชญาอุปนิษัท

2.1 ปรัชญาพระเวท

ปรัชญาอินเดียที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อศาสตร์และศิลป์อย่างครบถ้วน คือ ปรัชญาพระเวทในกลุ่มเทวนิยม (อัสติกะ) โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นความรู้ในด้านการดำเนินชีวิต ศาสนา ปรัชญา และวรรณคดี เป็นที่เชื่อกันว่า ปรัชญาพระเวทเริ่มต้นขึ้นจากพื้นฐานความเชื่อของคน 3 เผ่า ได้แก่ อารยัน ดราวิเดียนหรือมิลักกะ และพวกทาสสุที่เป็นทาสของชนเผ่าอารยัน โดยแต่ละเผ่ามีความเชื่อ ดังนี้

ชาวอารยัน

- มีความเชื่อว่า วิญญาณ (Soul) เป็นอัตตาที่เที่ยงแท้ โดยมนุษย์เมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะกลับมาเกิดในร่างใหม่
- มีความเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกกับสรรพสิ่งในโลก พระองค์ทำหน้าที่ควบคุมรักษาและทำลาย ตลอดจนบันดาลให้สิ่งต่างๆ ดำเนินไปอย่างใดก็ได้ตามที่พระองค์พอพระทัย ดังนั้น มนุษย์จะรอดพ้นจากภัยพิบัติต่างๆ ได้ด้วยการสวดมนต์อ้อนวอนขอพรให้พระองค์ทรงคุ้มครอง ตามความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าอารยันอันเป็นที่มาของปรัชญาพระเวท

ชาวพื้นเมืองเดิม (เผ่าตราวิเดียนหรือมิลักเซ)

- มีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ เชื่อว่า ภูตผี รุกขเทวดา ต้นไม้ใหญ่ ภูเขาสูง ล้วนแต่มีอำนาจลึกลับอยู่เบื้องหลังในการดลบันดาลภัยพิบัติที่เกิดขึ้น อันเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ชนเผ่านี้เชื่อว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นผลจากการกระทำของพระอิศวร ที่สถิตอยู่บนยอดเขาไกรลาส อันเต็มไปด้วยหิมะและเมฆหมอกปกคลุมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจากความเชื่อนี้ได้นำไปสู่การบูชาศิวลึงค์และโยนิลึงค์ที่กลายเป็นพื้นฐานของคัมภีร์พระเวทในเวลาต่อมา

ชาวทัสสยุ

- มีความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างทัศนะของชาวอารยันกับชาวมิลักเซ
- มีความเชื่อเกี่ยวกับการบูชา ทำให้ปรัชญาพระเวทนำเอาจุหรือพยานาक्रमเข้ามาในปรัชญาด้วย

อย่างไรก็ตาม ทั้งความเชื่อของชาวอารยัน ชาวพื้นเมืองเดิม และชาวทัสสยุ ได้ผสมผสานกันอย่างกลมกลืนจนกลายเป็นปรัชญาพระเวท ที่เชื่อว่ามีพระเจ้าสูงสุดอยู่เพียง 2 องค์ คือ พระพรหมเป็นเทพเจ้าผู้สร้าง ซึ่งเดิมชาวอารยันเรียกว่าอรรยมันหรือหิรมัน กับ พระศิวะทำหน้าที่เป็นผู้ทำลาย โดยต่อมา ชาวอารยันได้ดึงเอาพระอิศวรซึ่งเป็นพระเจ้าของชนเผ่ามิลักเซและชาวทัสสยุมารวมเป็นพระเจ้าอีกองค์หนึ่ง เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพแห่งโลกทัศน์ขึ้นระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง นอกจากการรวมเทพเจ้าแล้ว ผู้แต่งคัมภีร์ยังได้นำความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ทัศนะเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด การประกอบพิธีกรรมเพื่อสวดอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อหวังผลในการดลบันดาลเข้ามารวมไว้ในปรัชญาด้วย ส่งผลต่อการเกิดพวกพระหรือพราหมณ์ขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระเจ้าที่คอยให้คำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมตามคัมภีร์กำหนด ที่ต่อมาได้พัฒนาจนเกิดมีระบบวรรณะขึ้นมา เพื่อเอื้อประโยชน์ในทางการเมืองการปกครองของชนเผ่าอารยัน คือ

- วรรณะกษัตริย์หรือชนชั้นนักรบ จัดเป็นชนชั้นสูงและเป็นได้เฉพาะชาวอารยันผิวขาวเท่านั้น
- วรรณะพราหมณ์หรือชนชั้นนักบวช
- วรรณะแพศย์หรือไวยาษย เป็นกสิกรหรือสามัญชน ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ามิลักเซ (ชนพื้นเมืองที่มีสีผิวดำคล้ำ) และชนเผ่าทัสสยุ อันเป็นที่รวมของพวกทาสที่ถูกจับมาได้ในฐานะผู้แพ้ในการทำสงคราม ถูกชาวอารยันจัดให้อยู่ในวรรณะศูทร และมีบางส่วนถูกจัดให้อยู่อย่างสูงสุดที่วรรณะแพศย์เท่านั้น
- วรรณะศูทรหรือทาส

เมื่อคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นปรัชญาที่ชาวอินเดียเชื่อว่าเป็นคำสอนของพระเจ้าโดยตรง (ศรัติ) ได้รับการสืบทอดกันมา โดยรวบรวมเอาแนวความคิด ความเชื่อ ผสมเข้ากับวิถีปฏิบัติต่างๆ จนเกิดเป็นศาสนาขึ้นในที่สุด เกิดการสอนให้มีการสวดอ้อนวอนคารวะต่อพระเจ้า สวดขับร้องสรรเสริญ สร้างพิธีกรรมเกี่ยวกับการเซ่นไหว้บูชาบวงสรวง พิธีกรรมฆ่าสัตว์ บูชายัญ จัดให้มีนักบวชหรือพราหมณ์ประจำตระกูล (ปุโรหิต) ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีการนำเอาพระอาทิตย์ที่ชาวอารยันนับถือมาเป็นเทพเจ้าอีกองค์หนึ่ง เรียกว่า สาวิตรีหรือสุริยา ตั้งชื่อเทพเจ้าผู้ทำหน้าที่สร้างโลกว่า พระอินทร์ เรียกเทพเจ้าแห่งความตายว่าพระยมหรือมฤตยู มีการสร้างพระวรอุขึ้นทำหน้าที่รักษากฎระเบียบของโลกและเป็นผู้ทรงพิจารณาการกระทำของมนุษย์ ดังนั้น พระสาวิตรี พระอินทร์ พระยม และพระวรอุ จึงเป็นเทพเจ้า 4 องค์แรกของชาวอารยันในสมัยพระเวท

อิทธิพลของพวกพราหมณ์ได้ก้าวขึ้นสู่จุดสุดยอดในปลายยุคคัมภีร์พระเวท ที่พิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนาดำเนินอยู่ในมือของวรรณะนี้โดยสิ้นเชิง พราหมณ์ได้ผูกขาดแนวความคิดในปรัชญาพระเวทไว้เป็นของพวกตนแต่ผู้เดียว มีการนำเอาเรื่องของวรรณะทั้ง 4 ที่เคยบัญญัติไว้ในพระเวทมาเป็นหลักของศาสนาพราหมณ์ โดยเพิ่มข้อความเกี่ยวกับกำเนิดของวรรณะพราหมณ์ว่ากำเนิดจากพระโอษฐ์ของพระพรหม จึงถือว่าเป็นชนชั้นที่สูงกว่าวรรณะอื่น

โดยสรุป ปรัชญาพระเวทจึงเป็นเอกเทวนิยม ที่ยังให้ความนับถือต่อพระเจ้าแต่เพียงองค์เดียว ในขณะนั้น แต่ต่อมาเมื่อเริ่มมีแนวคิดในการผสมผสานความเชื่อระหว่างชาวอารยันกับชาวมีลักษะ จึงก่อให้เกิดการยอมรับพระเจ้าองค์อื่นๆ ในภายหลัง ซึ่งทำให้ปรัชญาพระเวทจากที่เคยเป็นเอกเทวนิยม (Monotheism) ได้กลายเป็นพหุเทวนิยม (Pantheism) ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม แนวคิดทางด้านอภิปรัชญาของคัมภีร์พระเวทก็ยังคงเชื่อมั่นในพระเจ้าองค์เดียว แต่เป็นในลักษณะที่พระองค์ทรงมีวิญญูณอยู่ร่วมกับพระเจ้าองค์อื่นๆ ด้วย

2.2 ปรัชญาอุปนิษัท

อุปนิษัท เป็นปรัชญาส่วนปลายที่มีการแก้ไขปรับปรุงความเชื่อต่อคัมภีร์พระเวท เมื่อประมาณ 100 ปีก่อนพุทธกาลและสิ้นสุดลงเมื่อประมาณ พ.ศ. 700 ซึ่งถือว่าเป็นการสิ้นสุดของปรัชญาพระเวท ในช่วงระยะเวลานี้ นักปราชญ์ชาวอินเดียได้เปลี่ยนแนวความคิดในทางปรัชญาไปสู่ศาสนาเกือบหมดสิ้น อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาอุปนิษัท คือ คัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ที่ได้เปลี่ยนความเชื่อในการนับถือเทพเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม ให้กลับมานับถือเทพเจ้าองค์เดียวหรือเอกเทวนิยม คือ พระพรหม อีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ ความเชื่อของชาวอินเดียในช่วงปลายยุคพระเวทหรือช่วงแห่งยุคอุปนิษัท พระประชาบดีหรือพระพรหม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาล